

KIS-702 – An devoned hag an eskoriñ

(GE – 01 01 01)

AN DEVONED

“An devoned zo an devez louet kentañ ha dre se an ergraf kentañ, tra ma 'z eus goubaroù goulo eus ar boud¹ hag an anvoud. Pa gomzer eus ergraf ar boud, ne c'hell hemañ c'hoarvezout nemet a vezañ *devoned*, rak e kement ha boud ez eo par d'an anvoud goulo hag e kement hag anvoud ez eo par d'ar boud goulo. Bez' hon eus enta e-barzh ar boud an anvoud hag e-barzh an anvoud ar boud ; hogen ar boud o chom ennañ e unan e-barzh an anvoud eo an devoned” (G. W. F. HEGEL, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundriss*, 1817, § 88, azdod diwar ur gentel).

Keal an *devoned* (La. *fieri*, Al. *Werden*, Gl. *devenir*) a sav da bell en istor ar brederouriezh. Gant HERAKLITES e klevet ar meneg kentañ anezhañ en e lavarenn : *pavnta rJei'* "berañ a ra pep tra" : desaveladur pennañ kement tra 'zo oa evitañ an devoned ; ouzhpennañ a rae : “n'eus ket eus ar boud muioc'h eget eus an anvoud”, pezh a zo, gouez da HEGEL, erganañ an nac'hadek ez eo ar boud goubar hag, e kement ha dodet en devoned, an hevelep ez eo hag an anvoud na c'haller ket kennebeut arzerc'hel en e c'houbarded.

Ur gudenn oa evit ar brezhoneg : pe gevatal reiñ da La. *fieri*, Al. *Werden* ? Liessteriek eo La. *fi(r)'* "bezañ graet, c'hoarvezout, darvezout, hanvout, dianvout, dont da (vezañ), bezañ anvet da" ; ha liessteriekoc'h Al. *werden* pao. "araokaat, diwanañ, nodiñ, deraouiñ, emdreiñ, dont da (vezañ), mont (da)". Merkomp diouzhtu kemeradurioù "araokaat, emdreiñ" ar verb alamanek, bevez evit Hegel a ouezas o c'horvoiñ dre intent ar *Werden* evel araokaat an Derc'h, ar Spered, an Istor etrezek an Tralen, ar Poell.

¹ Derc'hel a ran ar skrivad *boud*, pennanv o tereout da aroueziñ an hennad (e kemm ouzh ar skrivad *bout*, pennanor arveret e lec'h all da aroueziñ an argerzh, sl. KIS-467, La-10, p. 241). Heñvel dra e ran *anvoud* (sl. KIS-423, La-10, p. 60) eus nac'had ar *boud*, ha *na-vout* eus nac'had ar *bout*.

Daou aozher o deus dec'heriet ar c'heal e brezhoneg : Roperzh AR MASON a ra gant *dont* : “Met ne lezimp ket [...] d'en em silañ er voundoniezh menozioù seurt gant hini an *Dont trec'h d'ar Boud* [...]” (“Boudoniezh”, *Gwalarn* 154-155, 1942, p. 603) ; Pol ROLLAND-GWALC'H a ra gant *dont-da-vezañ* : “Ar boelloniezh-se — hag a lakeas anezhañ [Hegel] war hent an *Dont-da-vezañ*, war hent ar Spered Hollek oc'h en em dreiñ [...]” (“Spered ha Boud, diwar Nikolai Berdiaeff”, *Preder* 26, 1961, p. 9). Hini eus an daou ziskoulm ne zere, *dont* pa 'z eo liessteriek ha diredis, *dont-da-vezañ* dre benn strizhded e steriegezh hag an diaes dezhañ sammañ durc'hadurioù ster.

An imbourc'h hon degasas etrezek skoulmadell ar goudizhadoù c'hoarvezet e predeneg er bodad neuzioù o tougen Br. *mont, dont, bout* :

Kb. *dyfod* (< *dy-* + *bod* = “de- + bout”) “dont” ;

Kn. *devo#s* (< *de-* + *bo#s* = “de- + bout”) “dont” ;

Kn. *devones* (< *de-* + *mones*, *de-* + *mo#s* / *de-* + *bones*, *de-* + *bo#s* = “de- + monet” / “de- + bout”) “dont” ;

hBr. *diminet* (< *di-* + *minet*) “dont”. “Ce mot est formé du préfixe *di-* indiquant la provenance, ici, et d'un verbe *minet* « aller »” (DGVB 142).

“Le *o* du corn. *devones* « venir », du moy. bret. *donet*, de **devonet*, est dû à une contamination entre *minet*, **menet* et **devout* (**dobut*) ; cf. gall. *dyfod* « venir ». On a eu en Bret. l'évolution suivante : *diminet*

>

**devenet*

>

**devonet*

> **donet* ; le cornique *devones* correspond à la forme intermédiaire **devonet* non attestée, faute de textes bretons des XIIe et XIIIe siècles [...]. Le cornique *bones* « être » est un autre exemple de la contamination des formes du verbe « aller » et de celles du verbe « être »” (DGVB 143).

Br. *devoned*¹, kinniget a-dal da Al. *Werden*, a venn tennañ e sabr eus ar verboù oc'h aroueziñ ar mont, an dont, ar bout, an devout, o tigeriñ enta an hent da gennotadurioù ha da zurc'hadurioù ster bodennek — ar rakger *de-* o tegas keal un dialusk “da”, “etrezek”.

HEGEL, e welet hon eus, a adskoulmas gant kudennadur an *devoned* en e geñver gant ar *boud* hag an *anvoud* en termenoù end-eeun m'en doa HERAKLITES e

¹ Arver kentañ ar ger e KIS-316, La-11, p. 316 en droidigezh eus un destenn gant MAINE DE BIRAN : Gl. “*un devenir volontaire*”, Br. “*un devoned a-youl*”. Revezadenn all e KIS-593, La-12, p. 214 : “*dre an devoned* (Werden), istorel ha poellel war un dro, eus an Tralen e teuy an Derc'h da emouez outañ e unan hag e varvo an arz”.

stignet : *boud* hag *anvoud* zo goubaroù, an *devoned* eo al louer ; an *devoned* zo un anv all evit an araokaat, un araokaat avat neket er ster en deus ar ger hiziv evel soliet war zispakadur ar ouezoniezh hag ar c'halvezerezh, met evel treug an Derc'h dre an istor etrezek e ziskuliadur, kerzh al Logoz o kemer korf evel “hollveziad louer”. An *dialektik* zo keflusker an devoned : diwar daou bar kevenep e tiwan un trede savlec'h o kevanaat an daou gentañ — an *disgorren*¹ (Al. *Aufhebung*) eo a zo war un dro ar freuzidigezh anezho hag o eilsammidigezh en ur par uheloc'h. Anaout a reer istor an dialektik — *avanturioù* an dialektik evit adkemer titl levr MERLEAU-PONTY² — da c'houde HEGEL. Gant MARX e tremenas an dialektik eus derc'helezh an Derc'h d'ar gwerc'hañ war ar werc'helezh ; alese ar rummenn nevez ouzhpennet d'an hanc'herieg hegelian, ar *Praksiz*, a roe tro da “adlakaat an dialektik war e dreid” dre e stigmañ etre nerzhoù kantouezel an natur hag ar gevredigezh. E reizhiad HEGEL, o tanzen war ar poent-se an Diskuliadur kristen, e oa al Logoz Gouzrec'h nemetañ an istor — ne zegouezhe d'ar gouzrec'hioù prevez kefridi ebet estreget bezañ meret gant devoned ar Spered dre an istor. Evit MARX, en eneb, e oa an devoned hini an denelezh veziat ha reiñ a rae da c'houzrec'hioù 'zo, ar re oc'h amparañ ur renkad, ar gefridi da seveniñ an dialektik dre gas an istor d'e finvez despizet gantañ evel ar gevredigezh hep renkad, hep Stad.

Ar c'hemm pennañ etre meizad an devoned gant HERAKLITES diouzh un tu, gant HEGEL ha MARX diouzh an tu all, eo keal kerzh an istor etrezek ur finvez. Anat eo e oa deuet etretant ar c'hravezioù yuzev ha kristen da derriñ kelc'h an distro peurbadel ; deuet etretant c'hoazh an Azginivelezh da freuzañ ur vedouriezh a solie an amzerel war ar peurbadel. Keal finvez an istor — an *happy end* — koulskoude ne voe ket dilezet : e welout a reomp savlec'hiet gant HEGEL e dibenn un devoned speredel, gant MARX e dibenn un devoned danvezel. Daoust ma valeont, an eil gant e dreid en neñv, egile gant e dreid war an douar, e tere outo o daou an titl a “deologourion an araokaat”.

AN ESKORIÑ

Kemeromp savboent an istorour ha diwar gavell Wolfgang MOZART nevezc'hanet sellomp ouzh dazont ar maban. Petra a welomp ? Diouzh un tu, darvezadoù diaweladus endeo, c'hoarvezus evel dimeziñ, genel bugale pe asur evel mervel ; diouzh an tu all, darvezadoù andiaweladus, e oberoù sonaozour. Arloomp

¹ Sl. KIS-726, La-14, p. 227, n. 2.

² *Les Aventures de la dialectique*, Gallimard, 1955 ; ademb. Idées/Gallimard, 1991.

keal an devoned ouzh an degouezh. Diouzh un tu, an tremen kendalc'hek eus stadoù kent da stadoù goude, ar bugel o tont da c'hour da skouer, a reer meiz warnañ evel tremen eus ar galloud (*potentia*) d'ar gwered (*actus*) ; diouzh an tu all an tremen dre al lammoù e voe nodidigezh an oberennoù, an devoned o kemer eno furn an eskoriñ.

Ar Skolastiked a rae eus ar *fieri* (devoned) an tremen eus ar *potentia* d'an *actus* : emañ an dervenn e galloud er vezenn ha savelek eo an tremen eus an eil d'eben. Hevelep meizad kloz, kelc'hiadek ne oufe ober meiz war donedigezh an oberoù nevezus. Eus ar re-mañ e c'haller bepred lavarout e oant e galloud en den o c'henderc'has, an argraf avat n'emañ ket aze, diskouez a rin perak. MERLEAU-PONTY¹ a lakaas war wel n'eo ket displegatus realezh ar bevion dre ar saveletoù met dre an eul na realoù mab den dre an eul, met dre ar ster — n'eo ket pa ve ar savelegezh ezvezant eus monedigezh al loened pe an dud, met pa vez klask he meizañ dre ar saveletoù, dre an tremen a *potentia* da *actus*, kement ha mont hebiou, seul gent a se dioueriñ an araez da ziverzhout ar c'hemm a zo etre daou seurt realoù denel : ar realoù a zo a ster gant realoù kent hag ar re a enkrer ur ster digent. Pezh a vern n'eo ket gouzout *pelec'h* edo e galloud pevaredoù² MOZART (moarvat e klevet en dro dezhañ pezh a glever c'hoazh en dro d'an arzourion : “Pelec'h ez a da gerc'hat kement-se ?”), met reiñ lec'h er preder d'ar realoù eskorus a stader *en istor* : ar poent ma talvez ur beziad digent zo ur poent mann a 'n amzer, pep eskoriñ a zegas un ampar nevez a ra eus an amzer un istor.

Pa oan studier e Paris e kemeren va fredoù e ti un itron gozh a oa ganti kredennoù souezhus. Da skouer, eviti e oa deraouet ar bed gant ganedigezh Jezuz. En aner e klasken he didouellañ. Hiziv ne rajen ken. Edo ar gwir ganti : endenañ Doue zo derou bed ar feizad.

Diac'hinek eo ar stourm a renas kristenion an daou gantved tremen ouzh arlakadenn emdreiñ ar spesadoù ; e gwir, n'edo ket e kerz hevelep pellvibion d'ar Skolastik an araez da zont er-maez eus ur vedouriezh soliet war an devoned a c'halloud da wered ha gwarzhus e oa dezho keal an eskoriñ ha pa ve eskoriñ ar beved eus an alvez, ar vuhez eus ar beved — gwarzhetoc'h c'hoazh e vijent bet hep mar gant an dezenn ez eo endenadur Doue pimpatrom an eskoriñ !

Herbert SPENCER (1820-1903) a roas ar furn brederel kentañ da arlakadenn an emdreiñ. E frazenn vrudet : “An emdreiñ zo war un dro ur c'hevanaat danvez hag un distrewiñ loc'had ma tremen drezo an danvez eus an ungenezh ankevonn hag

¹ War se, sl. KIS-646, La-13, p. 103, n. 1.

² E disoc'h ur c'henlabour dre bellgomz omp kouezhet YBAN ha me a-du evit amprestañ Kb. *pedwarawd* (Sz. *quartet(te)*, *quatuor*, Al. *Quartett*) ouzh e zezneuziañ *pevared* g.

ankevanlen d'an dizungenezh kevonet ha kevanlen” (*Genesis of Science*, 1854) a c'haller sellout evel furm gentañ tezenn ENGELS al “lamm doareadel” diskleriet en *Anti-Dühring* (1875) a zo evel a ouzer : ur gourin a vez d'an doaread hag ur wech diraezet dre berzh daspugn ar c'hementad e nod un doaread nevez. Hogen da vezizad an eskoriñ e unan n'eo nemet er bloavezhioù 1920 e voe roet ur c'hentañ dezgeriadur prederel, gant Samuel ALEXANDER¹ ; eñ ivez a zisplege difluk an doaread nevez e termenou a hollegezh : dre arloañ hentenn rakwezat ar ouezoniezh a zo diren al louerioù unveziat da c'houbaroù hollveziat e teskrive an *emergence* evel un argerzh pazennaouek : beved, spered, doueded. Ha lec'h oa avat en e reizhiad da bevaredoù MOZART ?

Re laosk mailhoù ar roued evit derc'hel ar seurt pesked ! An eskoriñ ne c'hell ket bezañ ur meizad gouezoniell, ur c'houlakadenn a glaskfed deren da savelenn, dre an arbenn ma 'z a hebiou dezhañ pep argeziad goubarañ². An eskoriñ zo doned ul louer unveziat, dezhañ e gemez piaouel, o tishevelebiñ pa c'hourlakaer outañ unkemez un hollekaat.

Keal an eskoriñ a adkaver en hon amzer gant meur a brederour. Anv 'm eus graet c'hoazh eus un diskibl da RICŒUR ha lenner da HEIDEGGER, Richard KEARNEY hag eus an tri mod a ra eus ar gallus³ : ar *potentia* (kendaveeg klasel d'an *actus*, galluster gwerc'hel a zo en traoù o unan — a ginnigan envel ar *galloudel*), ar *possibilitas* (galluster derc'het er spered, a c'haller dezgeriañ evel *erveziat* dre zave da voz gramadegel an erveziadel), ar *posse* (galluster ar pezh a zeu dimp eus an tu-hont d'ar bout, hevelebet ouzh ar *Mögende-Vermögen* heideggerek — a ginnigan ober anezhañ ar *bezus*). KEARNEY a ra an un tra eus ar *posse* hag eus donedigezh Doue, anvet gantañ c'hoazh an *eschaton*.

¹ “The emergence of a new quality from any level of existence means that, at that level, there comes into being a certain constellation or collocation of the motions belonging to that level, and possessing the quality appropriate to it [...]. The quality and the constellation to which it belongs are at once new, and expressible without residue in terms of the process proper to the level from which they emerge : just as mind is a new quality distinct from life, with its own peculiar methods of behaviour... not *merely* vital, but *also* vital” (*Time, Space and Deity*, 1927). [“Pa eskor un doaread nevez el live-mañ-live eus ar bezoud e ranker intent e tinod el live-se ur c'hefluniadur pe gefloadur a loc'hadoù o perzhiañ ennañ hag o kerzañ an doaread piaouel dezhañ (...). An doaread hag ar c'hefluniadur ez eo e hini zo war un dro nevez ha dezgeriadus hep dilerc'h diwar-bouez an termenou a zo re an argerzhioù piaouel d'al live ma eskoront dioutañ : dres evel ma 'z eo ar spered un doaread nevez diforc'h diouzh ar beved, gant e hentennoù dibarek dezhañ a vonedigezh... neket bevedel hepken, met bevedel ivez.”]

² A-zivout ar monedoù oc'h ezlakaat ar goubarañ, sl. KIS-593, La-12, p. 210 hh.

³ Richard KEARNEY, *Poétique du possible*, Beauchesne, 1984, p. 207 ; sl. KIS-328, La-08, p. 298.

“An *eskaton* ne zleer ket intent nag evel « anvoud » (kontrol daelerezhel ar boud), na kennebeut evel « galloudelezh » (kendaveeg daelerezhel ar boud), nag erfin evel « telos » (kefleuniadur ar boud evel erouez tralen). Loet emañ an holl rummennoù-se en urzh ar voudoniezh, o tianaout e teu ar *Posse* eskatologek davedomp eus an tu-hont d'ar bout. Evit adkemer un digemmadenn gant Jürgen Moltmann, e lavarfed ez eo *adventurus* an *eskaton* (un trehont o tont d'ar bout) kentoc'h eget *futurus* (un enmanus o vont e-maez ar bout : *futurus/fuvisi*). Ar pouezus eo anaout ne vez nepred diviet alleded ar *Posse* en hollded ur erouez met e teu erzerc'h e rezh « roudoù » eskatologek o testiñ ar goanag en un dazont treuzneuzius ¹.”

Eus savlec'hiadur KEARNEY ne fell din derc'hel amañ nemet ar c'hemm a lak etre *potentia*, *futurus* diouzh un tu, *Posse*, *adventurus* diouzh an tu all — kuit a zave teologek. N'eo ket pa zistaolan “keal” Doue (daoust ma ne oufen ket respont d'an aters a lennan stignet e titl ul levr a voe etre va daouarn : lavarout pe devel Doue ²), padal ne ziwelan ket an dañjer eo meskañ lavar an deologiezh gant lavar ar brederouriezh, reiñ respontoù brizhteologek da atersoù ar brederouriezh ha kouezhañ el loakrezezh kefredel. Dirak pevaredoù MOZART, ar prederour, o teskrivañ an eskoriñ evel dezoned unveziadoù digent, a stad e vez dezho pep a gemez — ha dre se ned eo ket an devezout gouezoniell kaout krap warno ; hogen, hag abeg a-walc'h e ve eno evit reiñ krap d'an devezout teologek ? Ha ne c'haller ket komz eus “ar pezh a zeu eus an tu-hont d'ar bout” hep gwelout diouzhtu ennañ dorn Doue ? Keal “an tu-hont d'ar bout” — lakaomp e

¹ “L'eschaton ne doit pas être compris ni comme « néant » (le contraire dialectique de l'être), ni non plus comme « potentia » (le corrélatif dialectique de l'être), ni finalement comme « telos » (la consommation de l'être comme présence absolue). Toutes ces catégories se placent dans l'ordre ontologique et ignorent le fait que le *Posse* eschatologique vienne vers nous d'au-delà de l'être. Pour reprendre une distinction de Jürgen Moltmann, on dirait que l'eschaton est *adventurus* (une transcendance qui vient vers l'être) plutôt que *futurus* (une immanence qui sort de l'être : *futurus/phusis*). L'important c'est de reconnaître que l'altérité du *Posse* ne s'épuise jamais dans la totalité d'une présence mais se traduit en « traces » eschatologiques qui témoignent d'une espérance dans un futur transfigurant” (Richard KEARNEY, *id.*, p. 238). Un droidigezh all eus an arroud-mañ a gaver e KIS-735, La-14, p. 357.

² *Dire ou taire Dieu — Le procès de Dieu entre paroles et silences* (7e Colloque de Recherches concertées, Mezheven 1978, testennoù gant Joseph MOINGT, René MARLE, Stanislas BRETON, Guy LAFON, Iván ALMEIDA, Michel DE CERTEAU, Jean GREISCH, h.a.), Recherches de Science Religieuse, Paris 1979.

ve priziuz d'an teologour evel ma voe da ECKHART¹ en 13-14t kantved ha da LEVINAS² en 20t — ne oufe bezañ er brederouriezh nemet ur c'heal bevennat, nac'hadek, e dalc'h pennaenn an angouzout. Gwerzenn HEIDEGGER : “*Wir kommen nie zu Gedanken. Sie kommen zu uns*”³ zo un doare barzhonieki da brederouriañ, o tremmegañ an dezevoù, hep diskouez koulskoude an dezoned anezho evel emell personel a-berzh Doue ; a du 'rall, bewech ma ra HEIDEGGER anv eus an doueoù, e spisa ez eo eus doueoù ar varzhed hag ar filozofed ha n'eo ket eus Doue an Diskuliadur.

A dra sur, an *eskoriñ* pe e zamheñvelster an *nit* a c'hell mont da vinvioù an dezevout teologek evel ma 'z eus c'hoarvezet endeo gant meizadoù anadennoniel 'zo⁴. Bez' e tleont chom ivez danvez un dezevout a zo pell c'hoazh a vezañ echu e remzad er brederouriezh⁵.

¹ “Mar lavaran : ur boud eo Doue, n'eo ket gwir ; ur boud eo dreist ar boud hag un nac'had dreistanienelel” (Mestr ECKHART, sarmon “Renovamini spiritu mentis vestræ”, in *Opus sermonum*).

² Etre oberennoù all, sl. Emmanuel LEVINAS, *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, Nijhoff, 1974 ; ademb. Poche, 1990.

³ “*Ned eomp ket d'an dezevoù, int eo a zeu dimp*”, Martin HEIDEGGER, in *Aus der Erfahrung des Denkens* [emb. kentañ, 1947], Neske, 3e emb., 1976, p. 11.

⁴ War se, sl. KIS-563 – Ar preder hag ar feiz gant Michel Henry, La-11, pp. 405-416 ; KIS-565 – An idol hag an ikon hervez Jean-Luc Marion, id., pp. 423-440.

⁵ A-zivout bredoniezh anadennoniel an eskoriñ ha keal ar “mennerezh anvenn”, sl. KIS-524, La-11, pp. 129-130.